

There are no translations available.

НАКШИ ИЛМ ВА АДАБИЁТ ДАР ТАХКИМИ ХУДШИНОСӢ ВА ИФТИХОРИ МИЛЛӢ

Дар киссаву таърих чу озода бихонед,

Максуд аз озода шумоед, шумоед.

Деххудо

Илм ва адабиёт хамеша гирхекушои инсон буд, яъне аз оғоз барои раҳой аз мушкилот, асорати динӣ, мазҳабӣ, тарғиби ахлоки пок, одамият, худшиносӣ, инсоншиносӣ, диншиносӣ ва ғайра хидмат менамуд, по ба пои замон ва талаботҳои он амал мекард, пеш мерафт. Ба хотир биёред, талошҳои олимону адибони моро баъд аз истилои араб, муқовимат ва муборизаи онҳоро ба забони бегона, яъне арабӣ, баргардони осори илмиву адабӣ ба забони арабӣ, барои аз нобудӣ раҳонидан ва баъдан аз нав ба тоҷикӣ тарҷума намудан, хусусан кӯшишҳои Рӯдакӣ ва соири адибони замони Сомонӣ, ки хеле босамар буданд. Дар ин бора устод Саид Нафисӣ чунин гуфтааст: «Кореро, ки Амир Исмоили Сомонӣ бо шамшери буррандаи хеш оғоз карда буд, Абдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад бо хомаи хеш ба поён расонид. Ин Абӯабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад роҳбаре тавоно буд, ки роҳро барои Дакикӣ ва Кисой ва Фирдавсӣ кушуд ва муҳандиси ҳунарманде буд, ки ҳонаи ҷовидони Унсуриву Фаррухиву Асчадиву Мунҷик ва Носири Хусравро пояе устувор ниҳод». [\[1\]](#) Ба кавли шоире:

Рӯдакӣ низ чун дури шахвор

Зеби дарбори оли Сомон буд.

Хамчу теги амир Исмоил

Хомаи Рӯдакӣ ба чавлон буд...

Дар низоӣ бакои миллият

Аввалин кахрамони майдон буд.

Миллати мо раҳини миннати ӯст,

Миннат ӯро сазад, ки маннон буд. [\[2\]](#)

Фирдавсӣ касе буд, ки, ба кавли худаш, бо ранчхояш, Ачамро, ки баъди истилои араб мурда буд, зинда намуд:

Басо ранч бурдам дар ин сол сӣ,

Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ. [\[3\]](#)

Аммо кабл аз эшон Яъкуби Лайс, ба кавли Носири Хусрав, аз аввалин амирони Хуросон буд, ки барои истиклолхоҳӣ то Басра рафт ва хидмати бузургро барои миллат анҷом дод. Хамзамон, ӯ назарияи «он чи ман андар наёбам, чаро бояд гуфт»-ро ба миён гузошт ва бад-ин тартиб истиклоли адабии забон ва адабиёти миллати моро асос гузошт ва бунёнгузори намуд. Воқеан, Носири Хусрав ба кавли муҳаққиқи фаронсавӣ Пол Омер,

«баъд аз он ки ба синни рушд расид, китъаоте аз ашъори Фирдавсии Тӯсиро ба даст оварда хонд ва мутаваҷҷеҳ шуд, ки эронӣён дар қадим қавми барҷаста буданд ва султаи қавми араб онҳоро дучори инхитот кард». [4] Ин абёти Носири Хусрав, ки аз худшиносии шоир ба мо мужда медиҳанд, на танҳо аҳамияти таърихӣ доранд, балки барои боло бурдани ҳудогоҳии миллии миллати мо кӯмаки бешоибба менамоянд:

Хуросон 3-оли Сомон чун тихӣ шуд,

Хама дигар шудаш ахволу Сомон. [5]

Он, к-ӯ ба Хиндувон шуд, яъне, ки гозиям,

Аз баҳри бардагон, на зи баҳри газо шудааст. [6]

Ман аз пок фарзанди озодагонам,

Нагуфтам, ки Шопур бани Ардашерам. [7]

Хоконӣ агарчи дар даврони зафъи рӯҳи миллии зиндагӣ ва эҷод қардааст, аммо осораш саршор аз афкори миллии аст. Ӯ шоири шуубӣ махсуб мешавад. Аз ин рӯ, осораш дар парвариши рӯҳи миллии шаҳрвандон нақши барозанада метавонад дошта бошад. Ашъоре аз ин даст:

Неъмате бехтар аз озодӣ нест,

Бар чунин моида куфрон чӣ кунам? [\[8\]](#)

Чароги Каён кушта шуд, кош ман

Ба маргаш чароги сухан куштаме. [\[9\]](#)

Мулки Ачам чу туъмаи туркони аъчамист,

Окил кучо бисоти таманно барафканад?

Тан гарчи суву этмак аз эшон талаб кунад,

Кай меҳри шах ба Отсизу Бугро барафканад. [\[10\]](#)

Чу ин чо маънии Куръон надонам,

Равам он чо, ки Обисто бихонам. [\[11\]](#)

Магзор мулки Ораше дар дасти муште оташе,

Хуш нест гарди нохушӣ бар рӯйи зебо рехта. [\[12\]](#)

Мутаасифона, баъди ба адабиёт ворид шудани тасаввуф, алалхусус хучуми мугул ба кишвари мо, рӯхи миллӣ заиф мешавад, яъне бозтоби он дар илму адабиёт камранг мегардад, кариб ба сифр мерасад. Аммо, мо ба ҳар ҳол, ҳол-ҳол дар осори адибон ва олимон ба афкор ва ашъоре рӯ ба рӯ мешавем, ки дар онҳо андеша ва рӯхи миллӣ тарғиб мешаванд. Ба ин намунаҳо аз Мавлоно тавачҷух фармод, ки онҳо имрӯз низ аҳамияти ҳудро аз даст надодаанд ва дар тарбияи ифтихор ва худшиносии миллии мо метавонанд нақши муҳим бибозанд:

Форсӣ гӯ, гарчи тозӣ хуштар аст,

Ишкро худ сад забони дигар аст.

Бӯйи он дилбар чу паррон мешавад,

Он забонҳо чумла хайрон мешавад. [\[13\]](#)

* * *

Балхиям ман, балхиям ман, балхиям,

Шӯр орад оламе аз талхиям. [\[14\]](#)

Наъраи хою хӯи ман, аз дари Рум то ба Балх,

Асл кучо хато кунад, Шамси ману Худои ман. [\[15\]](#)

Дар сафар гар Рум бинӣ ё Хутан,

Аз дили ту кай равад хуббулватан. [\[16\]](#)

Албатта, мо дар осори Хочу, Хофиз, Сохиби Шерозӣ, Биноӣ, Урфӣ, Толиби Омулӣ, Нозими Хиротӣ ва бархе аз дигарон низ ба андешаву афкори миллӣ, ватандӯстона рӯ ба рӯ мешавем, ки мутолиаи онҳо дар таҳкими рӯҳи миллии хамватанон нақши шоиста мебозанд. Ба сифати мисол шеърҳои Ҳочуро мегирем, ки аз рӯҳи миллӣ бархӯрдор буда, бар зидди бартарияти кавмчӯёнаи аъроб нигаронида шудааст:

Буд Хабиби Ачамӣ дар намоз,

Шуд Хасани Басри-ш аз дар фароз.

Дид, ки ал-хамд ба ал-хамд хонд,

Рахши кироат ба иборат наронд.

Гуфт: «намоз аз паси ин чун тавон»,

К-ин ачамӣ хаст шикастазабон?

Дур шуду кард ба танхо намоз,

З-он ки кунад хос зи ом эътироз.

Дид ҳамон шаб чу фуруӯ шуд ба хоб,

К-омадӣ аз хазрати иззат хитоб,

К-эй Хасан, ар хусни иборат турост,

Сиххати ният зи иборат чудост.

Тири фазилят шудат акнун зи шаст,

Ёфта будиву бидодӣ зи даст.

Гарра чӣ бошӣ ба ибороти хеш,

Ношуда кашшофи ишороти хеш.

Гар ту чудогона накардӣ намоз,

Кардаӣ тооти ту будӣ ба соз.

Дил чу дуруст аст, забонро бихил,

Номи забон аз чӣ бари пеши дил.

Тӯтии хушхон, ки забон номи ӯст,

Шаккари ширини баён коми ӯст.

Айб макун, гар шиканад дар сухан,

Бад набувад, тӯтии шаккаршикан... [\[17\]](#)

Аммо олимону адибони мо асосан аз аввали асри гузашта имкон ёфтанд, ки дар бораи миллати хеш сухан бигӯянд, рӯ ба ҳудогоҳии миллӣ биёранд. Устод Айни қаҳрамони ин майдон аст. Нахустин асарҳои номбаршудаи устод, аз ҷумла «Марши ҳуррият» ва киссаи «Одина», дар ташвиқи тарғиби рӯҳи миллӣ, бедорӣ, ҳудогоҳии мардум нақши бузург бозидаанд:

Эй ситамдидагон, эй асирон!

Вақти озодии мо расид,

Муждагонӣ диҳед, эй асирон!

Дар ҷаҳон субҳи шодӣ дамид. [\[18\]](#)

Дигар, маҳз устод Айнӣ аввалин бор тоҷикситоиро дар шеър бунёд гузошт ва ҷаҳонӣро аз сирри асрору фарҳангу тамаддуни воло, зехни софу дарроқи тоҷикон воқиф сохт ва барои адибони дигар ҳамчун намунаи ибрат хидмат кард:

Ба парда то ба ҷандин рози тоҷик?

Биё, биншин, шунав овози тоҷик.

Ба зехни софу истеъдоди ҷаҳонӣ

Набошад дар ҷаҳон анбози тоҷик.

Суханро чун арӯсон зеб дода,

Забони маърифатпардозӣ тоҷик. [19]

Маҳз дар ҳамин давра илм ва адабиёти соф миллии мо поягузори шуд. Бинобар ин, олимону адабони ҳамзабони мо, ки ханӯз дар асорати бегонагон қарор доштанд, илму адабиёти моро на танҳо ба сифати сармашқ пазируфтанд, балки ба ташвиқу тарғиби он пардохтанд. Аз ҷумла, донишманди эронӣ Саид Нафисӣ дар ин боб гуфта: «Барои мо маҳсусан роҳи республикаҳои Осиёи Миёна, ки таърихан ба мо наздиканд ва дар як муддати кӯтоҳ ба шукуфоии маданияти худ ноил гардидаанд, ибратомӯзанд. Асарҳои нависандагони намоёни тоҷик С. Айни, М. Турсунзода, Миршакар, Улугзода, Иқромӣ... барои ҷавонони мо, дар роҳи ба вучуд овардани адабиёти миллии ва ҳақиқатан ҳалкии худ, намунаи сазоворест». [20] Бинобар ин, метавон гуфт, ки тамоми осори олимону адибони мо, аз ҷумла устод Айни, Лохутӣ, Турсунзода, Бобочон Гафуров, Дехотӣ, Улугзода, Иқромӣ, Раҳим Хошим, Муҳаммад Осимӣ, Носирҷон Маъсумӣ, Бокӣ Раҳимзода, Муъмин Қаноат, Ғабрид Раҷаб ва дигарон намунаи олии хидмат ба миллату кишвар ва мавқеи дурусти онҳо маҳсуб мешавад. Дар ин замина асарҳои ҷун «Намунаи адабиёти тоҷик», «Ёддоштҳо», «Исёни Муканнаъ», «Қаҳрамони ҳалки тоҷик Темурмалик»-и устод Айни, «Тоҷикон», «Тоҷикон ва талошҳои таърихи онҳо барои озодии Ватан»-и Бобочон Гафуров, «Сарои тамаддун», «Тоҷикистон шуд мунаввар», «Қоваи оҳангар», «Қремл», «Меҳан, эй меҳан», «Бандагӣ дар қор нест»-и Лохутӣ, «Писари Ватан», «Қони ширин», «Асри ман», «Ватан», «Дӯстонро гум макун»-и Турсунзода, «Субҳи ҷавонии мо», «Ривояти сугдӣ», «Восеъ», «Қирдавсӣ»-и Улугзода, «Духтари оташ», «Зогҳои бадмур»-и Иқромӣ, «Одамони ҷовид»-и Раҳим Чалил, «Вафо»-и Фотех Ниёзӣ, «Дар он дунё»-и Ф. Муҳаммадиев, «Қирҳои зиддинӣ дар адабиёти тоҷик»-и Холик Мирзозода, «Қишлоқи тиллоӣ»-и Миршакар, «Ишки Ватан»-и Ҳабиб Юсуфӣ, «Қайдо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик»-и Абдулғани Мирзоев, «Одам-уш-шуарро Рӯдакӣ»-и Афсаҳзод, «Қуруши Сталинград»-и Муъмин Қаноат, «Дар орзуи падар»-и Қароматулло Мирзоев, «366-пахлу»-и Гаффор Мирзо, «Қаримбой дар ҳонаи Худо»-и Аҳмадҷони Ҳамдӣ, «Қиторае дар тирашаб»-и Расул Қодизода ва ғайра аз шоҳқорҳои илму адаби мо маҳсуб мешаванд, ки дар асри гузашта эҷод шудаанд. Мо дар ҳамаи ин асарҳо ба ин ё он навъ даҳлати адибонро ба ҳаёти ҳалқ ва тақдири кишвар бармало боздид менамоем. Ҳамаи ин осор дар рӯҳияи баланди ватандӯстона, хидмат ба миллат, тарғиби арзишҳои миллии, ваҳдату якпорчагии шаҳрвандони кишвар, таъмини амниятӣ сулҳу осоиш навишта шудаанд. Бинобар ин, дар парвариши рӯҳи миллии шаҳрвандон, ба вижа ҷавонон, ки ояндаи миллат ва кишваранд, нақши муҳим мебошанд. Ногуфта намонад, ки имрӯз низ олимону адибони мо дар эҷоди осоре, ки рӯҳ ва андешаи миллиро тарғиб мекунанд, муваффақиятҳои назаррас доранд. Аммо, мутаассифона, на ҳамаи аҳли илму адаб дар ин самт кӯшо мебошанд. Бисёре аз онҳо як навъ бетарафӣ ва бетафовутӣ нисбат ба тақдири миллат ва кишвар зохир менамоянд. Ба сифати як навъ тамошобин ба ҳаводиси рӯзгор назар меандозанд. Аз имкониятҳои истиқлол самаранок ва ба ғоидаи миллату кишвар истифода наменамоянд, қор намегиранд, баръакс, аз озодиҳои истиқлол

сӯистифода мекунад. Осоре эҷод менамоянд, ки бар зарари манфиатҳои миллат ва кишвар мебошанд. Албатта, ин амали онҳо як навъ аз гумроҳӣ ва мавқеи нодурусти онҳо ба ҳаёт ва тақдири миллату кишвар хабар медиҳанд. Эшон як навъ масъулиятгӯрезӣ менамоянд. Хол он ки вазифаи аҳли калам даҳлат ба зиндагӣ, хизмат ба халқ ва кишвар ба ҳисоб меравад. Шоир беҳуда нагуфтааст, ки:

Хар шаб зи худат бипурс, агар ту мардӣ,

К-имрӯз чӣ хидмате ба мардум кардӣ. [21]

Зеро:

Дар халқ, буруни халқ будан галат аст,

Сухбат бо зиндагист, бо мурдан нест. [22]

Хамин аст, ки бархе аз аҳли калам хануз ҳам саргарми истифода аз образи устураҳои динӣ, мазҳабӣ, арабӣ, мисли Сулаймон, Хоруту Морут, Юсуфу Зулайхо ва ғайра мебошанд. Ирфону тасаввуф, шӯру вачду ҳолу беҳудию тақдирпарастӣ ва фарҳанги бегонаро тарғиб месозанд. Гурӯҳи дигар ба шачараноманависӣ, олимону адибонро муллою эшону сайидзода соҳтан ва муаррифӣ кардан машғуланд. Саввум, аз босмачиҳо қаҳрамон месозанд, қаҳорум, осори олимону адибони асри гузашта ва дастовардҳои миллати моро дар он замон, яъне асри ХХ инкор менамоянд, як навъ эпидемияи (вабои) гузаштаситезӣ, нигилизм (инкор), таҳрифи воқеиятро дар фазои илм ва адаби мо паҳн ва эҷод менамоянд, ки натавонанд боиси нигаронии аҳли илму адаб, балки давлат ҳам шудаанд. Онҳо гӯё наметавонанд, ки мо маҳз дар натиҷаи захираҳои ҷаҳони пешинӣ, ба вижа фарзандони бузурги миллат, ба ин рӯзи фирӯз, яъне истиклол расидем. Беҳуда шоир ба мо хушдор надиҳад:

Хама аз кӯшиши пешиниён аст,

Агар осоише акнун ту дорӣ. [23]

Бадбахтона, бархе аз нависандагон, ба чойи «Махмуди торобинома», «Мавлавинома», «Биноинома», «Яъкубилайснома», «Сосоннома», «Сомоннома», «Картнома», «Сарбадорнома», «Сохибишерозинома», «Каюмарснома», «Хушангнома», «Урфинома», «Айнинома», «Лохутинома», «Турсунзоданнома» ва ғайра навиштан имрӯз низ «Искандарнома» менависанд. Масалан, Сорбон «Достони писари Худо» («Искандарнома»)-ро менависад. Чумъа Одина низ дар поёни асри гузашта романи «Искандари Макдунӣ»-ро эҷод менамояд, ки нотаом мемонад. Воқеан, Карим Мусо дар ин бора, яъне орзуи навиштани эпоеяи «Искандари Макдунӣ»-ро аз ҷониби Чумъа Одина чунин ба қалам медихад: «Китоби нотамоми Чумъа Одина «Искандари Макдунӣ» баъди падруди муаллифаш бо зиндагӣ дар шумораҳои маҷаллаи «Садои Шарк» ҷоп шуд, ки маро дар хайрат гузошт. Зеро ба гуфти ҳадаш, ки доир ба ин ҷаҳонгир асаре навиштан дар майнаш меҷарҳидааст, фурсати зиёде нагузашта буд. Вай ин қорро бо ҳама мӯҷароҳҳои воқеа ба романи «Гузашти айём» мутародиф пеш мебардааст. Вале сар қарду ба поён расонида натавонист. Хол он ки, ба гуфти Убайд Раҷаб, дар ҳамон китоби ёддошти «Дӯш будам ҳамонои», Чумъа Одина «Эпоеяи Искандари Макдуниро» нияти дар панҷ китоб ба поён расонидан доштааст...». [24] Ба қавли устод Лоик:

Ситамгарро Сикандар қардаӣ ту,

Музаҳрафро музаффар қардаӣ ту!

Валекин бузрукони нобигатро

Ғадоёни паси дар қардаӣ ту. [25]

Гузашта аз ин, Саттор Турсун дар романи «Се рӯзи як баҳор», Мирзо Насриддин (Саидзода) дар романи «Оташ дар ҳонаи қадим» (дар ду ҷилд), Урун Кухзод дар романҳои «Бандии озод», «Тақвими роҳгум», Абдори Зоҳир дар романҳои «Муқовимат»,

«Бозгашт», Баҳром Фирӯз дар романи «Гафлатзадагон» босмачиёро ба сифати қаҳрамон интихоб намуда онҳоро ватандӯст муаррифӣ менамоянд. Мо дар китобҳои «тахкиқӣ»-и «Чонпайванд»-и Мирзо Шукурзода, «Чусторҳо ва ибтикорот дар наср»-и Абдуҳолиқи Набавӣ, «Адабиёт ва фарҳанги миллӣ»-и Рустами Ваҳҳобзода, «Тоҷикони Мовароуннаҳр»-и Абдуқодир Ҳолиқзода, «Истиқлол ва худшиносии иҷтимоӣ маънавӣ»-и Шакурӣ, «Андешаҳои адабӣ-эстетикӣ Садриддин Айнӣ»-и Наргис Аслонзода ва дар дахҳо асарҳои дигар ба нақди носолим, ниғилизм (инкор), сиёҳкунӣ, таҳрифкорӣ, босмачиситӣ, динситӣ, амирситӣ, айниситезӣ, турсунзодаситезӣ, худситезӣ, паст задани забони тоҷикӣ ва ғайра низ рӯ ба рӯ мешавад. Ба қавли Калими Қошонӣ:

Раҳнамоёни замони мо ҳама раҳ мезананд,

З-он миён ғар росте дидем, асои кӯр буд. [\[26\]](#)

Дар ҳақиқат, ин олимони ва адибон ба ҷойи раҳнамоӣ, нишон додани ҳатарҳо, таҳдидҳо, ки имрӯз кишвару миллати мо ба онҳо рӯ ба рӯянд, ба ин гуна мавзӯҳои барои миллат ва кишвар зиёнрасон даст зада ва мезананд, яъне як навъ раҳзанӣ менамоянд. Ҳол он ки мо дар як вазъияти ҳассос, нозук ва ҳатарнок барои миллату кишвар қарор дорем. Вазифаи олимону адибон нишон додан ва мучассам сохтани ҳамин ҳатарҳо ва таҳдидҳо мебошад. Воқеан, ҳатаршиносӣ, таҳдидшиносӣ чист? Ҳатаршиносӣ илм аст, мисли адабиётшиносӣ, инсоншиносӣ, диншиносӣ, китобшиносӣ, ҷомеашиносӣ, мактабшиносӣ, руҳшиносӣ, рӯзномашиносӣ ва ғайра. Албатта ин мафҳумҳо, ба вижа мафҳуми ҳатаршиносӣ дар кишвари мо ҳеле ҷавон аст. Ақунун ба забонҳо ҷорӣ ва сорӣ мешавад. Он илмест, ки дар бораи таҳдидҳо сухан мегӯяд, ҳушдор медиҳад. Аз нерӯҳои муҳталифи дохиливу хориҷӣ, алаҳхусус минтақавию ҷаҳонӣ, террористҳо, экстремистҳо, ғуруҳҳои радикалӣ, ҳабар медиҳад, то кишвар ва миллат барои дифоъ омодагӣ бигирад, ҳатару таҳдидҳоро пешгирӣ намояд. Мутаассифона, қасоне, ниҳоде, мутахассисоне, ки ба маънии васеъ ва танғаш ба ин масъала машғул бошанд, давлатро, ҷомеаро, ҳалқро огоҳ намоянд, ҳануз дар байни олимону адибони мо падида наёмадаанд. Ба ин маънӣ, ҳатаршиносӣ ҳанӯз расмӣ пайдо нақардааст. Лихозо, имрӯз зарур аст, ки он ҳатарҳое, ки ба миллат ва кишвар таҳдид меқунанд, ба таври ҷиддӣ мавриди омӯзиш қарор бигиранд. Албатта, мо ҳатарҳои табиӣ дар ин маврид истисно менамоем. Ҳадафи мо нишон додани ҳатарҳои сиёсӣ ва динию мазаҳабиянд, ки наҷоду миллат ва кишварҳои ғуруғуғу пурнуғуғу олам аз рӯи барномаҳои махсус амалӣ меқунанд ва қардан меҳақанд. Ҳусусан барои мо имрӯз ба шиддат динзада шудани кишвар, минтақа ва олам, қудратҷӯӣ, бартариатҷӯӣ, аз ҷумла қударати наҷодӣ, миллӣ, эпидемияи (вабои) қузаштаситезӣ, ниғилизм (инқори дастовардҳои миллату кишвар дар асри қузашта), беғонаситӣ, босмачиситӣ, бетаруғуғу, бетаруғуғу, бемаъсулиятӣ, қуруғуғу, қандруғуғу, тамошогарӣ, беҳувиатӣ, яъне манқуртӣ, беҳотирагӣ ва ғайра аз ҳар лиҳоз

нигаронкунандаанд. Аммо, неоусмонизм (навусмонизм) аз хама хатарнок мебошад, ки натавно ба ояндаи нажоду миллати мо, балки ба нажоду миллатҳои дигари ҷаҳон низ таҳдид менамояд. Аз ин рӯ, имрӯз ин докторинаи нажоди фашистӣ на факат мо, балки ҷаҳониёро низ нигарон сохтааст. Бояд онро пешгирӣ ва хунсо кард. Аммо ин мавзӯи дигар аст ва баррасии алоҳидаро тақозо менамояд. Воқеан, олимону адибон имрӯз вазифадоранд, ки дирӯзи миллат, имрӯзу фардои онро аз рӯи вичдон, мунсифона таҳқиқ намоянд ва ба риштаи тасвир бикашанд, танҳо бо бадеият, ороишу пероиш сарғарм нашаванд. Ояндаи миллат, бақои кишвар ва хатарҳои мавҷударо бишиносанд, ошкор намоянд ва ба ҳонанда хабар бидиҳанд, ҷунки ба қавли нависандаи маъруф Тургенев, «**даврахое ҳастанд, ки адабиёт наметавонад танҳо бадеиёт бошад, зеро манфиатҳои ҳастанд, ки аз манфиатҳои бадеӣ болотаранд. Лаҳзаҳои худшиносӣ ва танқид, ҷунонки дар ҳаёти шахси алоҳида зарур аст, дар зиндагонии халқ низ зарурат дорад**».

[\[27\]](#)

Аз ин хотир, олимону адибон бояд дирӯзшинос, имрӯзшинос ва ояндашинос бошанд. Харғиз ба беҳабарӣ, бетафовутӣ, гафлат роҳ надиханд, яъне ояндабин бошанд, зеро, ба қавли Низомулмулк, «гафлат давлатро бибарад»

[\[28\]](#)

ва ба андешаи Чон Голсуорси, «агар аз оянда наандешед, оянда нахоҳед дошт».

[\[29\]](#)

Беҳуда шоир нагуфтааст:

Маро аз гафлати худ бар сар ин бедод меояд,

Набошад сайд агар гофил, ҷӣ аз сайёд меояд? [\[30\]](#)

Рӯи ҳамин асос, мо бояд дар бораи ояндаи Тоҷикистон биандешем, хатарҳои, ки пешорӯи миллат ва кишвар аст, ошкор ва кашф намоем. Зеро Тоҷикистон ҳатто нимҷазира нест, балки, ба қавли олимону адибон ҷазира аст, дони танҳост дар осӣи замон, мисли охуест раманда дар миёни кишварҳо:

Халқи тоҷик дар Осӣи Миёна-

Дони танҳо дар осӣи замон. [\[31\]](#)

Лоик

Дар харита мисоли охуест

Тоҷикистон миёни кишварҳо.

Ай Худо, доми душманаш баркан,

Ай Худо, тири душманаш бишкан! [\[32\]](#)

Гулназар

Дар ҳақиқат, ин ҳолати миллат ва кишвари моро ҳатто ҳамзабонони мо мушохида кардаанду изхори нигаронӣ намудаанд. Парвиз Нотили Хонларӣ гуяд: «Тоҷикистон монанди ҷазирае миёни кишварҳои «дигарзабон» мондааст, агарчи он кишварҳои дигар ҳам ба забону адабиёт ва фарҳанги эронӣ бегона нестанд ва миёни эшон форсигӯй ва форсидон мондааст. Аммо тоҷик ба маънии форс ва форсизабон аст ва мардуми ин кишвар ин маъниро хуб медонанд. Як шоири ҷавони тоҷик шеъре дорад, ки мазмуни он дилбастагӣ ба забони дарӣ аст ва ман дар форсӣ шеъре дигар чунин пуршӯр дар баёни ин алоқа ба забони форсӣ (дарӣ-тоҷикӣ) сурог надорам. Ин шеъри шурангезро дар ҳамин шумораи «Сухан» зери унвони «То ҳаст оламе, то ҳаст одаме» мехонед». [\[33\]](#) Дигар, Худованд доми душманонро, ки гирди мо танидаанд, наметавонад, тире, ки сӯи мо рост кардаанд, наметавонад, зеро ӯ, ба қавли маъруф, оламо офарид, аммо дар он дахле надорад. Дигар, ӯ ба мо бехтарин неъмат-ақлу хирадро арзонӣ доштааст, то худамонро, Ватанамонро аз хатарҳо эмин бидорем. Бинобар ин, чуз мову шумо каси дигаре доми душманонро қанда ва тири онҳоро шикаста наметавонад. Лихозо, мо бояд ватандӯсту ҷонфидо бошем ва маргро аз зиндагӣ авлотар донем. Беҳуда нагуфтаанд:

Ба номи накӯ гар бимирам, равост,

Маро ном бояд, ки тан маргрост. [\[34\]](#)

Фирдавсӣ

Гар бибояд мурд, боре хезу дар майдон бимир,

Марг дар майдон бех аз марге, ки андар бистар аст. [\[35\]](#)

Маликушшуаро Бахор

Бо як сухан, факат мову шумо нигахбони ин миллат ва Ватан хастем. Факат моем, ки бо хамаи мушкилот нигоҳ накарда, ин Ватанро аз бадхоҳон дифоъ мекунем ва дар роҳи он агар лозим шавад, чони худро фидо менамоем:

Дил ба ғами Ватан фиғор ман накунам, кӣ мекунад,

Чон ба раҳи Ватан нисор, ман накунам, кӣ мекунад? [\[36\]](#)

Мо бояд на танҳо аз часортаи миллӣ, балки гурури миллӣ низ бархӯрдор бошем ва дар ҳар ҳолату шароит обрӯӣ ва иззату шарафи иноснии худро ҳифз намоем. Гузашта аз ин, мо бояд дар ҳамин гуна руҳ, яъне бархӯрдорӣ аз гурури миллӣ ва инсонӣ таълиму тарбия ёбем, то битавонем дар мушкилтарин ҳолатҳо, пешомадҳои ногувору ногаҳонӣ, ғайримунтазир, саҳтиҳои модиву маънавӣ, сиёсӣю иқтисодӣ ва ғайра, иззату обрӯю шарафи инсонӣю миллии ҳешро нигоҳ дорем, дур аз хиёнатӣю ночавонмардӣ қарор бигирем ва ба қавли Мавлоно, косаи дӯғи ҳешро аз анғубини бегонагон авлотар донем ва озодиро ба бандагӣ савдо нанамоем:

Гар косаи дӯғи ҳеш бошад пешам

В-аллах, ки з-ангубини кас н-андешам.

В-ар бебаргӣ ба марг молад гӯшам,

Озодиро ба бандагӣ нафрӯшам. [37]

Аз сӯи дигар, мо набояд имрӯз дар хоксорию тавозӯъ, нармию мадоро, ки бо сабабҳои айниву зехнӣ ба ҳӯю хислати зотии мо табдил ёфтааст, ифроту тафрит намоем, зеро ҳамин хоксорию нармию аз ҳад зиёди мо буд, ки боиси сарафкандагӣю хорию зории мо гардид ва мо ба таври бояду шояд натавонистем аз манфиатҳои миллию инсонии худ дифоъ намоем ва аз чойгоҳе, ки шоистаи миллати мост, бархӯрдор гардем. Хамин сифату хислати мо, яъне нармхӯии аз андоза беҳади мо буд, ки мо ҳама чизро аз даст додем, душманони худро обрӯю манзалату давлату сарвату саодат бахшидем, аммо худро хору зору бемикдор сохтем. Имрӯз замоне расидааст, ки мо дар ин каламрав ҳадди эътидолро риоя намоем, то битавонем иззату нафси худро нигах бидорем, бозичаи дасти дигарон нашавем. Ин хитоб ва андарзҳо, ки аз қаъри асрҳо ба мо хушдору сало медиханд, имрӯз низ метавонанд ба масобаи раҳнамо бароямон хидмат намоянд. Бинобар ин, мо бояд онҳоро хифз намоем ва хамвора пешорӯи худ дошта бошем:

Як хамлаю як хамла, к-омад шабу торики,

Чустӣ куну турки кун, не нармию тоҷикӣ. [38]

Мавлавӣ.

Нармӣ зи ҳад мабар, ки чун дандони мор рехт,

Хар тифли найсавор кунад тозиёнааш. [39]

Соиб

Таназзул обро аз нармхӯист,

Баландӣ кухро аз сахтрӯист. [\[40\]](#)

Нозим

Бо сангдилон шиори худ сахтӣ кун,

Бардор ба охан охани тофтаро. [\[41\]](#)

Бедил

Лихозо, мо барои хамаи шахрвандони кишвар дирӯзшиносӣ, имрӯзшиносӣ, ояндашиносӣ ва худшиносиву ифтихори миллӣ таманно менамоем, зеро, ба кавли П.А. Столипин, «кавми махрум аз худшиносии миллӣ, мисли поруест, ки бар рӯи он кавмҳои дигар рушду нумув хоҳанд кард». [\[42\]](#) Аз ин рӯ, аз забони Мавлоно мегӯем:

Ман бандаи он кавм, ки худро донанд,

Хар дам дили худро зи галат бирхонанд.

Аз зоту сифоти хеш созанд китоб,

Фехристи китобро аналхак хонанд. [43]

Чамолиддин Саидзода,

адабиётшинос

[1] Саид Нафисӣ. Мухити зиндагӣ ва ахволу ашъори Рӯдакӣ. – Душанбе, 2008. – С. 20.

[2] Рӯдакӣ бояд, ки ояд бори дигар бар чахон... -Панчекат, 19966. –С. 52.

[3] Шахбайтҳои «Шохнома». –Душанбе:Адиб, 1990. –С. 205.

[4] Васиёти Хасани Саббох. –Душанбе:Нодир, 2005. –С. 6.

[5] Носири Хусрав. Куллиёт. Деволи ашъор. –Ч.1. –Душанбе:Эр-граф, 2003. –С. 530.

[6] Хамон чо. –С. 101.

[7] Хамон чо. –С.528.

[8] Девони Хоконии Шарвонӣ. –Техрон, 1368. –С. 252.

[9] Хамон чо. –С. 930.

[10] Хамон чо. –С. 140.

[11] Фарханги забони тоҷикӣ. –Ч.1. –Москва, 1969. –С. 892.

[12] Девони Хоконии Шарвонӣ. –С. 36.

[13] Маснавии маънавӣ. –Техрон, 2001. –С.313.

[14] Офтоби маърифат. –Душанбе, 2007. –С. 195.

[15] Чалолиддини Румӣ. –Девони кабир. –Ч.2. –Душанбе:Адиб, 1993. –С. 395.

[16] Маснваии маънавӣ. –С. 183.

[17] Хочуи Кирмонӣ. Хамса. –Хучанд:Хуросон, 2017. –С. 68-69.

[18] Садриддин Айнӣ. Куллиёт. –Ч.2. Шнърхо. –Душанбе:Дониш, 2020. –С.324.

[19] Хамон чо. –С.339.

[20] Съезди дуҷуми нависандагони советии Ӯмумиииттифок. Хисоби стенографӣ. –Москва, 1956. –С.552.

[21] Абулкосим Лохутӣ. Шеърхо ва дostonхо. -Китоби 2. –Душанбе:Адиб, 1987. –С. 187.

[22] Абулқодири Бедил. Рубоиёт. –С. 17.

[23]

[24] Карим Мусо. Чабри таърих. –Душанбе: Бухоро, 2013. –С. 93.

[25] Лоик. Фарёди бефарёдрас. –Душанбе: Адиб, 1997. –С. 97.

[26] Калими Кошонӣ. Гули хуршед. –Душанбе: Ирфон, 1985. –С. 114.

[27] Чамолиддин Саидзода. Тарбияи ифтихор ва худшиносии миллӣ дар дарсҳои

адабиёт. –Душанбе:Ирфон, 2012. –С.88.

[28] Низомулмулк. Сиёсатнома. –Душанбе: Адиб, 1989. –С. 30.

[29] Чон Голсуорси. Андарзи бузургон. –Душанбе:Адиб, 2020.–С, 220.

[30] Соиб. Мунтахаб. –Душанбе: Ирфон, 1980. –С.356.

[31] Лоик. Фарёди бефарёдрас. –Душанбе:Адиб, 1997. –С. 97.

[32] Гулназар. Аз китоби «Лолахо дар ёлахо». Адабиёт ва санъат, 5 июли соли 2012.

[33] Парвиз Нотили Хонларӣ. Дар сарзамини Рӯдакӣ. Садои Шарк, 1968, №4. –С. 72.

[34] Абулкосим Лохутӣ. Шохнома. –Ч.6. –Душанбе:Адиб, 1989. –С. 395.

[35]

[36] Ғаффор Мирзо. Сахифаи адабӣ. Чавонони Тоҷикистон, 22 сентябри соли 2022.

[37] Чалолӣдини Рӯмӣ. Рубоиёт. –С. 57.

[38] Чалолӣдини Рӯмӣ. Девони кабир. – Ч.2.-Душанбе: Адиб, 1993. – С. 252.

[39] Соиб. Мунтахаб. –Душанбе: Ирфон, 1980. –С. 539.

[40] Нозими Хиротӣ. Ашъори мунтахаб. – Душанбе: Ирфон, 1967. – С.122.

[41] Абулқодири Бедил. Осор. –Ч.7. –Душанбе: Адиб, 2007. –С. 41.

[42] П.А. Столипин. Садои Шарк. 2019, № . –С.

[43] Чалолиддини Румӣ. Рубоиёт. –Душанбе: Ирфон, 1984. –С. 35.